

مجموعه مقالات همایش ملی شهروند مسئول

دانشگاه امر به معروف و نهی از منکر

تحلیل محتوای پیام مرجع عالیقدر حضرت آیت الله العظمی مظاهری به همایش ملی «شهروند مسئول،

دانشگاه، امر به معروف و نهی از منکر»

رضا اسماعیلی^۱

چکیده

در یک نگاه ساختاری ارسال پیام توسط اشخاص مهم، ایراد سخن و دریافت مقاله توسط پژوهشگران و نویسندگان از عناصر مهم یک همایش علمی محسوب می شوند. تحلیل محتوای پیام مرجع عالیقدر جهان تشیع حضرت آیت الله العظمی حسین مظاهری به همایش ملی شهروند مسئول و تبیین امر به معروف در دانشگاه در این نوشتار مورد توجه واقع شده است. ایشان در پیامی در قالب ۱۶۲۸ کلمه، ۲۷ پاراگراف و ۴/۵ صفحه به قطع A4 با ۴ بار استناد مستقیم به قرآن کریم و ۵ بار استناد مستقیم به عترت پیام خویش را در ۴ بند کلی مطرح کرده اند. تحلیل محتوای پیام ایشان در بر دارنده ۶۴ مضمون است که در قالب ۱۰ محور کلی مطرح شده است. محور نقش و کارکردهای امر به معروف با ۱۹ پیام، محور وظیفه نخبگان، عالمان و اندیشمندان در اقامه امر به معروف و نهی از منکر با ۹ پیام، طرح اندیشه های بنیادی با ۹ پیام، از جمله بیشترین موارد مورد تأکید مرجع عالیقدر بوده است. تبیین جایگاه امر به معروف و نهی از منکر و تشریح ضعف ها و کاستی ها به لحاظ فراوانی کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. وضع واژه امت ممتاز و تشیع اعتدالی از جمله اصطلاحات بدیع می باشد که توسط ایشان در این پیام مطرح شده است.

واژه های کلیدی:

امر به معروف، نهی از منکر، آسیب اجتماعی، مرجعیت، تشیع اعتدالی، اسلام.

مقدمه

سخن گفتن درباره موضوعی که به تعبیر پیامبر اعظم حضرت محمد (ص) تضمین خیر و خوشی امت او درگرو امر به معروف و نهی از منکر است. (وسایل الشیعه، جلد ۱۱، ص ۳۹۸) به تعبیر حضرت علی (ع) تمامی اعمال خیر و حتی جهاد در راه خدا در برابر آن چون قطره ای در برابر دریای پهناور است (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۴) بسیار دشوار می باشد. به تعبیر امام محمد باقر (ع) دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر دو مخلوق از مخلوقات خدای عز و جل هستند. هر آن کس که آن دو را یاری کند خدا او را عزیز کند و کسی که آنها را یاری

^۱ - دکتری جامعه شناسی و عضو هیئت علمی گروه مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

نکند از یاری خداوند محروم خواهد شد (بحار الانوار، جلد ۱۰۰، ص ۷۵) و به تعبیر حضرت امام رضا (ع) امر به معروف و نهی از منکر کنید یا آن که بدان شما به شما تسلط می یابند و خوبان شما دعا می کنند و مستجاب نمی شود (وسائل الشیعه، جلد ۱۱، ص ۳۹۴)

با توجه به فرمایشات اولیای دین امر به معروف و نهی از منکر از مصادیق قرار گرفتن در مسیر الهی است که نه تنها ما را به مقصد می رساند بلکه نتیجه بخش است. رستگار شدن و تبدیل شدن به امت خیر و برخوردار از سرورو صحت از جمله نتایج انجام این دو رهیافت نجات بخش است.

احیاء این دو فریضه در وهله نخست مستلزم شناسایی و تعیین قلمرو موضوعی و ترسیم مؤلفه ها و عناصر آن است. تبیین این دو فریضه در دنیای معاصر که پیشرفت های فنی و زیستی را پشت سر گذاشته لیکن در روابط انسانی و در سطوح بین فردی، گروهی و جامعه بین الملل با مشکلات جدی مواجه می باشد، توجه به رهیافت امر به معروف و توسعه گفتمان آن که به تعبیر حضرت آیت الله العظمی مظاهری دارو و درمان بزرگ امروز جامعه ماست از اوجب واجبات است.

طرح موضوع

همایش ملی شهروند مسئول با محوریت موضوعی «دانشگاه و امر به معروف و نهی از منکر» در آذر ماه ۱۳۸۸ توسط دانشگاه آزاد اسلامی منطقه ۴ و دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان برگزار گردید. یکی از ویژگی های این همایش علاوه بر ارسال مقالات علمی و تحقیقی توسط پژوهشگران و نویسندگان و سخنرانی های صاحب نظران، ارسال پیام توسط مرجع عالیقدر جهان تشیع حضرت آیت الله العظمی حسین مظاهری به همایش بود.

پیام ایشان با توجه به خصوصیتی که ملاحظه می شود از جمله پیام های خاص تلقی می شود. به لحاظ اندازه و طول پیام می توان پیام دریافت شده را از جمله پیام های با طول بلند تلقی کرد. به لحاظ عمق و کیفیت محتوای پیام، می توان آن را جزو عمیق ترین پیام هایی دانست که به همایش های برگزار شده در سطح دانشگاه ارسال شده است. عمق پیام تا حدی است که می توان آن را یک بیانیه و مانیفست مهم امر به معروف و نهی از منکر تلقی کرد. ارسال کننده پیام در این بیانیه جامع با استناد به آیات قرآن کریم و روایت های متعدد به تشریح و تبیین دو فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر پرداخته اند.

روش کار

روش اصلی مورد استفاده از روش تحلیلی و اسنادی است.

به منظور تحلیل پیام مرجع عالقدر از تکنیک تحلیل محتوا استفاده شده است. بنیان تکنیک تحلیل محتوا بر این پایه قرار داده شده است که انسان ها در فرآیند ارتباطات اجتماعی با یکدیگر به تبادل نظر و افکار می پردازند. عموماً ارتباطات از طریق زبان (سخن گفتن و نوشتن) صورت می گیرد برداشت ها و استنباطات از محتواهای گفتاری و نوشتاری بعضاً متفاوت بوده و منجر به ارزیابی و داوری های متفاوتی می شود. تکنیک تحلیل محتوا به ما کمک می کند تا بتوانیم یک متن را به صورت عینی، منظم و واقع بینانه و سازمان یافته مورد بررسی و تحلیل قرار دهیم.

جهت تحلیل پیام های مطرح شده روش های متفاوتی وجود دارد تحلیل ساختاری یکی از گونه های تحلیل محتوا است. در این روش محقق به شیوه آرایش عناصر پیام توجه می کند. در این نوع تحلیل سعی می شود وجوه پنهان پیام آشکار گردد. هدف این نوع تحلیل آشکار کردن اصولی است که عناصر گفتار را به شیوه ای مستقل از محتوای این عناصر سازمان می دهد. (کیوی و کامپنود، ۲۲۴۱۱۳۷۳)

واحد تحلیل در این بررسی جملات اظهار شده در پیام می باشد. پس از مطالعه جملات مضمون اصلی آنها مشخص شده و در ده مقوله کلی تنظیم شده است. به منظور پایایی تحلیل از ضریب اسکات استفاده شده است به طوری که ضریب پایایی پس از مطالعه مجدداً در ۲ هفته بعد به میزان ۰/۸۷ می باشد که حکایت از ضریب پایایی بالا و قابل قبول است.

دیدگاه های نظری حاکم بر پیام

با تحلیل محتوای پیام مرجع عالقدر می توان ۱۰ محور را در پیام ایشان از یکدیگر تفکیک کرد. پیام با طرح بحث «امت ممتاز» به عنوان یکی از ابعاد نظری پیام آغاز می شود که نوید بخش آینده جامعه اسلامی در صورت اقامه امر به معروف و نهی از منکر است.

ایشان نقطه هدف جامعه اسلامی را به گونه ای ترسیم کرده اند که مستلزم تلاش ها و کوشش وافر مردم، مؤمنین، سازمان ها و دولت و حکومت اسلامی در سطوح مختلف است. دستیابی به نقطه هدف که ایشان از آن به عنوان «امت ممتاز» یاد می کنند مستلزم تعیین فرایندها و شیوه های پیمودن رهیافت امر به معروف و نهی از منکر است. به نظر ایشان هنگامی جامعه اسلامی می تواند به جایگاه و مرتبه امت ممتاز دست یابد که دعوت به نیکی ها

و مبارزه با فساد را فراموش ننماید. ایشان مسیر و کانال رسیدن به این هدف والا را امر به معروف و نهی از منکر می دانند.

دیگر بعد نظری مهم و مورد تأکید نگاه جامع نگر ایشان می باشد. ایشان با رویکردی آسیب شناسانه ضمن یادآوری تأثیر اختلاف و تفرقه در تخریب بنیان جامعه اسلامی و نقش فرسایشی آن، نسبت به گسترش این پدیده مذموم در جامعه اسلامی هشدار داده با آرزوی مصون نگه داشته شدن انقلاب شکوهمند اسلامی که یادگار امام عظیم القدر «رضوان اله تعالی» است، مفهوم «تشیع اعتدالی» را مطرح می کنند. مفهوم تشیع اعتدالی در جایگاه خود یک مفهوم بدیع می باشد که در قالب بر شمردن ویژگی ها و عناصر مکتب اسلام که به تعبیر ایشان «دین مهربانی، دین عدالت و خردورزی» است معنا و مصداق پیدا می کند.

ایشان با نقل روایتی از حضرت علی (ع) پیش از شهادتش «ربِّ رحیم و دین قویم و امام علیم» گونه ای از تشیع را مطرح می کنند که حکایت از نو اندیشی و والا نگری مرجع عالیقدر است. به تعبیر ایشان نخست باید فرامین و رهنمودهای حیات بخش این آئین حکیمانه را به درستی و به شکلی عالمانه فهم و درک گردد و سپس به درستی و به گونه ای مدبرانه اجرا و پیاده گردد.

سومین بُعد نظری حاکم بر پیام رویکرد مجموعه نگر و سیستمی است. ایشان با یادآوری یک اصل مهم در جامعه اسلامی به عالمان و فرزندان جامعه تذکر می دهند که «در اجتماع چیزی به عنوان ضرر فردی وجود ندارد و هر زیان فردی بالقوه امکان تبدیل شدن به یک آسیب جمعی و اجتماعی را داراست و اگر در مقابل ناهنجاری ها و منکرات کوچک و غیر فراگیر به شیوه درست ایستادگی نشود به زودی تبدیل به زشتی های بزرگ و فراگیر خواهد شد و دامان دیگران را نیز خواهد گرفت.»

ایشان در مجموعه پیام چهار صفحه و نیمی خود با نگاه جامع ضمن ترسیم جایگاه امر به معروف و نهی از منکر نقش و کارکردهای این دو فریضه، ضعف ها و تهدیدهای ناشی از عدم اجرا یا اجرای نادرست این دو فریضه و نیز شیوه های اجرایی و چگونگی عملی ساختن این دو فریضه و نقش عالمان و نخبگان را مشخص کرده اند. در مجموع می توان گفت نگاه درمان مدارانه، ساختاری و کارکردگرایانه حول محور تعالی جامعه الهی رویکرد اصلی نظری حاکم به پیام می باشد که در سطور بعد تشریح می گردد.

جایگاه امر به معروف و نهی از منکر

منزلت و جایگاه الهی امر به معروف و نهی از منکر تا حدی است که ایشان با استناد به آیه مبارکه قرآن و استنباط و تفسیری از آن، امر به معروف و نهی از منکر را بر ایمان به خداوند مقدم داشته شده که نشان از اهمیت و

عظمت این فریضه بزرگ الهی است. به تعبیر ایشان در صورت سست شدن این دو فریضه ریشه های ایمان بتدریج در دل مؤمنان سست خواهد شد. در سطح جامعه و بعد اجتماعی جایگاه امر به معروف و نهی از منکر به حدی است که ایشان از آن به عنوان حق نظارت ملی آحاد جامعه یاد می کنند.

نقش و کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر

یکی از جنبه های مورد تأکید پیام مرجع عالیقدر تبیین و کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر می باشد. ایشان در فرازهای متعدد به تشریح این آموزه پرداخته اند که در ذیل برشمرده شده است.

- امر به معروف و نهی از منکر جان مایه، عصاره و ضامن اجرای سایر فرائض است.
- امر به معروف و نهی از منکر ضامن اجرای فرائض و وظایف فردی و اجتماعی و کاریست است.
- امر به معروف و نهی از منکر موجب گسترش دعوت به حق می باشد.
- امر به معروف و نهی از منکر مبارزه با فساد است.
- امر به معروف و نهی از منکر دستیابی به غایت و نهایت دین را فراهم می کند.
- امر به معروف و نهی از منکر موجب پایداری و قوام شریعت است.
- سست شدن امر به معروف و نهی از منکر موجب سست شدن ایمان است.
- امر به معروف و نهی از منکر در تسلیم و نرم ساختن افراد سرسخت جهت تحقق ارزش های اسلامی موثر است.
- افزایش بلا، فراگیر، سلطه اشرار و بدخواهان و از بین رفتن برکت ها و نعمت های الهی و دوری از خداوند و مشمول لعنت خداوند و اولیاء او قرار گرفتن از جمله پیامدها و عواقب ترک امر به معروف و نهی از منکر است.
- عدم ایستادگی درست در مقابل منکرات کوچک و ناهنجاری های کوچک و غیرفراگیر، امکان تبدیل آن به زشتی های بزرگ و فراگیر را فراهم می کند.
- امر به معروف و نهی از منکر زمینه ساز گسترش نظارت فرد بر اجتماع و حکومت و نوعی نظارت همگانی است.
- اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر موجب تعالی جامعه است و موجب برتری امت اسلامی بر سایه امم و جوامع می گردد.
- امر به معروف و نهی از منکر، پوشش مناسب برای محافظت و صیانت از وحدت جامعه اسلامی است چرا که حفظ وحدت اجتماعی در پرتو نظارت عمومی امکان پذیر است.
- سستی در فریضه امر به معروف و نهی از منکر موجب نابودی و تخریب درونی جامعه اسلامی است.

فرازهای مطرح شده حاکی از آن است که مرجع عالیقدر با نگاهی فقیهانه و جامعه شناسانه نقش فریضه های امر به معروف و نهی از منکر را مورد تدقیق قرار داده اند. محوریت امر به معروف و نهی از منکر نسبت به دیگر فرائض نشان از اهمیت و نقش و پیوند ارگانیک این دو فریضه مهم در اقامه حدود الهی دارد لذا به نظر ایشان ترک امر به معروف جزو بزرگ ترین خطر برای دین اسلام می باشد.

در نگاه دیگر در عرصه اجتماع می توان استنباط نمود که مرجع عالیقدر این دو فریضه مهم را به عنوان راهبرد مهم سلامت و تعالی اجتماعی در نظر داشته اند. ایشان با دو رویکرد ایجابی و سلبی به نقش و کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر پرداخته اند. تأثیرات ترک و سستی در این دو فریضه و توصیه های مؤکد ایشان جهت انجام این دو فریضه نشانگر نگاه عمل گرایانه ایشان می باشد.

ضعف ها و کاستی های جامعه در گسترش امر به معروف و نهی از منکر

مرجع عالیقدر علاوه بر ترسیم جایگاه و نقش و کارکردهای فریفتین امر به معروف و نهی از منکر با نگاهی مدیرانه موضوع کاستی و ضعف ها را مورد توجه قرار داده اند. ایشان علاوه به توصیه و تأکید جهت شناخت جایگاه مفهوم امر به معروف و نهی از منکر، مؤلفه ها و ابعاد آن، نقاط ضعف و کاستی های این مقوله مهم را مورد توجه قرار داده اند. از نظر ایشان علماء و فرزندان جامعه باید در فراگیر کردن و عمومیت بخشی فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر اهتمام ویژه ای داشته باشند.

مهم ترین کاستی به نظر ایشان استفاده از روش های نادرست اجرایی توسط آمران و ناهیان امر به معروف و نهی از منکر می باشد.

به نظر ایشان استفاده از روش های توأم با خشونت و تداخل و جابجائی وظایف مردم و دولت از جمله کاستی های مهم روش اجرایی این دو فریضه در جامعه به شمار می رود. ایشان با ترسیم رابطه اخلاق مجریان و امر به معروف و نهی از منکر به تأثیر معکوس و نتایج نا مطلوب فریضه های مذکور در صورت فقدان دلسوزی، حسن نیت و پاکی تأکید می ورزند. بزعم ایشان «یکی از دلایل مهم ضعف این فریضه در جامعه اسلامی امروز ما، همین است که امر به معروف و نهی از منکر در بسیاری از موارد از این سه ویژگی یعنی «مدارا، انصاف و آگاهی» جدا شده است و با شیوه های خشونت آمیز، غیر منصفانه و جاهلانه همراه گشته است.»

ایشان با نگاه ایجابی راهبرد ملازمت و همراهی امر به معروف و نهی از منکر آن را با فطرت و قلب سلیم را یادآوری کرده و بر اجرای آن حول رهبرد حفظ وحدت اجتماعی با محوریت خداوند حق تعالی توصیه

می فرمایند. پرهیز از تفرقه و وجود توأمان امر به معروف و نهی از منکر همراه شدن با اقامه حدود الهی از جمله راهبردهای افزایش اثر بخشی و کارآمدی امر به معروف و نهی از منکر می باشد.

وظیفه عالمان و فرزندان در توسعه آموزه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه

آیت ا... مظاهری دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر را علاوه بر ابعاد فقهی و وجوب شرعی و دینی به عنوان وجوب عقلانی نیز نوعی حق نظارت فرد بر اجتماع و حکومت و نوعی نظارت همگانی می دانند. اما در استقرار و گسترش آن در جامعه بر نقش عالمان، فرزندان و آگاهان و خواص تأکید فراوان دارند.

ایشان با استناد به سخنان تکان دهنده حضرت امام حسین (ع) و در فرازهای متعدد وظیفه عالمان را ترسیم کرده اند که در ذیل به اهم آنها اشاره می شود.

- عبرت آموزی از عالمان یهود مبنی بر عدم بازداري مردم از گفتار معصیت آلود و حرام خواری
- زشتی رفتار عالمان، نخبگان و آگاهان و بی تفاوتی آنان در معاصی و جلوگیری از تجاوز
- سرزنش عالمان و نخبگان به دلیل طمع ورزی و بهره گیری از مطامع مادی و سکوت در برابر منکرات
- سرزنش عالمان، آگاهان و نخبگان به دلیل ترس آنان و کوتاهی در تذکر به انجام منکرات
- مسئولیت خطیر عالمان، آگاهان و فرزندان دینی و مذهبی در قبال منکرات و ناهنجاری های جامعه
- الزام سیاسی به تعهد و رسالت عالمان و نخبگان حوزه و دانشگاه در برابر ضد ارزش ها و منکرات گوناگون اخلاقی و سیاسی

- رسالت حداقلی عالمان، نخبگان و آگاهان حوزه و دانشگاه در تذکر و انذار و اعتراض و انتقاد در برابر منکرات
- رسالت عالمان و نخبگان حوزه و دانشگاه در فراگیر کردن و عمومیت بخشی فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر
- یادآوری این اصل به نخبگان و عالمان که در این عرصه تنها ضررهای فردی مطرح نیست بلکه امکان تبدیل زیان های فردی به آسیب های جمعی و اجتماعی وجود دارد.

- مسئولیت سنگین و وظیفه خطیر عالمان حوزه، دانشگاه، مسئولان، مجریان امور در قبال اسلام و انقلاب اسلامی، امام راحل، خون های شهیدان و آشنا شدن با مسئولیت ها و عمل به آنها

با توجه به اصول فوق محتوای پیام مرجع عالیقدر حاکی از آن است که درجه مسئولیت هر فرد و گروه با میزان آگاهی آنان مرتبط است. وظیفه نخبگان و خواص جامعه عبارت است از فراگیرشدن و عمومیت بخشی فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر. تعهد اخلاقی، وجدانی و مسئولیت های اجتماعی عالمان ایجاب می کند که

آنان نسبت به منکرات و گسترش معروفات حساسیت بالایی داشته باشند و حداقل تذکر، انذار، انتقاد و اعتراض به منکرات را سر لوحه اعمال خویش قرار دهند.

مرجع عالیقدر طمع ورزی و انتفاع مادی از انجام منکرات و در نتیجه سکوت هدمند و همچنین ترس را از مهم ترین دلایل فرهنگ بی تفاوتی و سکوت در مقابل معاضی و گسترش تجاوزات و حرام خواری می دانند و این نوع رفتار را جزو رفتارهای زشت تلقی کرده و آن را در زمره منکرات تلقی می کنند که عالمان بدون تعهد بدان مبتلا می شوند.

شیوه ها و روش های عملی امر به معروف و نهی از منکر

یکی از عناصر محوری در پیام حضرت آیت الله العظمی مظاهری بررسی و نقد روش های عملی امر به معروف و ارائه طریق درست در این مسیر می باشد. ایشان با رویکرد انتقادی مقوله امر به معروف و نهی از منکر آن را از خشونت و تندی تفکیک کرده و بر این نکته تأکید داشته اند که در صورت نبودن دلسوزی، حسن نیت و پاکی اثر معکوس خواهد داشت. ایشان با استناد به روایتی از آخرین پیامبر حضرت محمد مصطفی (ص) سه ویژگی مهم آمران به معروف و ناهیان منکر را به شرح ذیل مشخص می کنند؛

۱- در امر و نهی خود، طریق رفق و دوستی و ملایمت و مدارا پیش گیرد.

۲- در امر و نهی خود به عدالت و انصاف رفتار نماید.

۳- به آنچه امر و نهی می کند آگاه و عالم باشد.

بزعم ایشان یکی از دلایل مهم ضعف این دو فریضه در جامعه اسلامی امروز ما آن است که امر به معروف و نهی از منکر در بسیاری از موارد از این سه ویژگی برجسته یعنی مدارا، انصاف و آگاهی جدا شده است. اتخاذ روش های بدور از افراط و تفریط در عملی کردن این دو فریضه مهم نشأت گرفته شده از تشیع اعتدالی است که مؤلفه های اصلی آن مهربانی، عدالت و خردورزی است.

ایشان در فراز دیگر از پیام خویش نقش مردم و دولت را از یکدیگر تفکیک کرده اند. به نظر ایشان در مواقعی که تحقق امر به معروف و نهی از منکر مستلزم قاطعیت و اقدام عمل قاطعانه می باشد اجرای عملی آن در زمره وظایف حکومت اسلامی است و آحادی از مردم نباید در اقدامات قاطع و عملی وارد شوند.

رویکرد مرجع عالیقدر به گونه ای است که تفکیک وظایف و مسئولیت مردم و حکومت را موجب استمرار

ثبات و پایداری و نظم اجتماعی می دانند.

جمع بندی و نتیجه گیری

امر به معروف و نهی از منکر از جمله مقولات پیچیده و متعدد البعاد می باشد. به طوری که می توان از حوزه های مختلف فقهی، فلسفی، جامعه شناختی، سیاسی روان شناختی و مدیریتی و تاریخی و ... به آن پرداخت. بخشی از پیچیدگی در گستره و قلمرو موضوعی آن است. تبیین این مفهوم از اندیشه قرآنی و فرهنگ عترت و تعیین مصادیق و شیو های آن از جمله موضوعاتی است که می تواند مورد توجه اندیشمندان، سیاست گذران مجریان و هم شهروندان متعهد و مسئول قرار گیرد.

برگزاری همایش و نشست های علمی این امکان را فراهم می آورد تا هر یک از صاحب نظران و صاحبان بصیرت بخشی از موضوع را با نگاه و رویکردی خاص مورد توجه قرار دهند و در نشست های هم اندیشی و بحث و گفتگو اندیشه های خود را صیقل و غنا و اکمال بخشند.

جایگاه امر به معروف در اندیشه اسلامی به گونه ای است که می توان آن را به گونه ای هم مقصد و هدف دانست و هم فرآیند. امر به معروف و نهی از منکر بدون بردن جامعه از بی تفاوتی هاست و دمیدن روح تعهد و با احساس مسئولیت به کسانی است که دایره زندگی را از «عرصه فردی» و زیستن خوب اما تنها خارج دانسته و به فکر بهبود دیگران می باشند به همین دلیل پس از کسب آگاهی با روش مثبتی بر مدارا و انصاف تعالی دیگران را هم مورد توجه قرار می دهند.

دو فریضه مهم امر به معروف و نهی از منکر بستری است که در عرصه جامعه سازی میوه آن «امت ممتاز» است که برای همه انسان ها شاهد و الگو است. امر به معروف و نهی از منکر آموزه هایی هستند که سلامت و تعالی و احساس هم سرنوشتی را در بین آدمیان گسترش می دهد. و فراموشی آن فرو رفتن در ورطه خودخواهی ها و فساد را تقویت و کاهش سرمایه های اجتماعی است.

آموزه امر به معروف و نهی از منکر یکی از منابع مهم سرمایه سازی اجتماعی است به طوری می توان آن را الگوی هنجارمندی دانست که همکیشان و هموعان را به هم پیوند زد و عامل اتصال بخش اجتماعی است.

ترسیم و تشریح وجوه ابعاد و مؤلفه های این آموزه اساسی در فرهنگ اسلامی همواره مورد توجه عالمان دینی بوده است. پیام حضرت آیت الله العظمی مظاهری به همایش شهروند مسئول و تبیین نقش دانشگاه در این آموزه حیاتی را باید نقطه عطفی در جامعه علمی دانست که شناخت زوایای متعدد این دو فریضه مهم را مورد توجه قرار داده اند.

ایشان در پیام خویش ۱۰ محور را مورد توجه قرار داده اند. هر یک از محورهای مورد تأکید ایشان حاوی مضامینی پیام های خاص می باشد.

- ۱- محور نقش و کارکرد امر به معروف و نهی از منکر با ۱۹ پیام
- ۲- محور جایگاه امر به معروف و نهی از منکر با ۲ پیام
- ۳- محور ضعف و کاستی های امر به معروف و نهی از منکر در جامعه با ۲ پیام
- ۴- محور روش ها و شیوه های اجرایی امر به معروف و نهی از منکر با ۴ پیام
- ۵- محور تشریح ویژگی های آمران به معروف و ناهیان از منکر با ۳ پیام
- ۶- محور تلازم های امر به معروف و نهی از منکر با ۵ پیام
- ۷- محور وظیفه عالمان و نخبگان در اقامه امر به معروف و نهی از منکر با ۹ پیام
- ۸- محور شناخت آسیب های جامعه در زمان کنونی با ۵ پیام
- ۹- محور طرح اندیشه های کلان و بنیادی نظری با ۹ پیام
- ۱۰- دعا و درخواست از مخاطبان با ۶ پیام

مضمون پیام مرجع عالیقدر در ده محور شامل ۶۴ پیام می باشد. بیشترین مؤلفه مورد تأکید ایشان تبیین نقش و کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر است. سپس ترسیم نقش عالمان، فرزنانگان و نخبگان با ۹ پیام مورد توجه ایشان بوده است. تعیین جایگاه امر به معروف و نهی از منکر و تشریح ضعف ها و کاستی های آن در جامعه به لحاظ فراوانی از جمله مواردی بوده است که کمترین فراوانی را داشته است.

کمیت های پیام مطرح شده حاکی از درجه اهمیت پیام ها نیست. پیام مرجع عالیقدر به گونه ای تنظیم شده است که محتوای پیام های تکراری نبوده است. طرح دو مقوله «امت ممتاز» و «تشیع اعتدالی» از نکات بدیع پیام ایشان می باشد که خود مستلزم تشریح دقیق تر آن توسط آن مرجع عالی مقام می باشد؟

هر یک از پیام های شصت و چهار گانه می تواند مورد تحلیل و کالبد شکافی اندیشمندان واقع شده و با تجزیه آن می توان به مقولات فرعی دست یافت و در نهایت به تدوین و تنظیم دایره المعارف امر به معروف و نهی از منکر پرداخت. امید است آیندگان این مهم را تحقق بخشند.

نقش شکل های دانشجویی در توسعه فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر در نظام دانشگاهی

محمد مهدی مظاهری^۱، رضا اسماعیلی^۲، محمد عابدی^۳

چکیده

نظر به آموزه های دینی در خصوص دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر، و تصریح اصل هشتم قانون اساسی مبنی بر همگانی بودن وظیفه امر به معروف و نهی از منکر، مقاله حاضر کوشیده است با تمسک به روش توصیفی- تحلیلی "نقش شکل های دانشجویی در توسعه امر به معروف و نهی از منکر در نظام دانشگاه ها" را مورد بحث قرار دهد. اهمیت موضوع مورد مطالعه معطوف به این امر است که فریضه امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه به عنوان یک نظام اجتماعی باز، که در تعامل با محیط بیرونی است مورد بحث قرار می گیرد. از دانشگاه به عنوان محل اجتماع صنفی و علمی نخبگان انتظار می رود با درک مشکلات و نارسایی های جامعه، از قابلیت ها و ظرفیت های فکری، هنری، علمی و تخصصی خود برای توسعه همه جانبه استفاده کند. در این مقاله پس از ترسیم جایگاه شکل های دانشجویی در نظام دانشگاهی به چگونگی فرآیند نظارت و گسترش فرهنگ امر به معروف از طریق شکل ها با هدف افزایش درجه سلامتی دانشگاه و جامعه پرداخته شده است. تأکید اصلی این مقاله علاوه بر تبیین امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک موضوع سازمان یافته، معرفی روش و راهکارهای اجرایی توسعه فرهنگ امر به معروف از طریق شکل های دانشجویی است.

واژگان کلیدی: امر به معروف و نهی از منکر، دانشگاه، شکل های دانشجویی.

خلاصه

دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر از جمله فرایض اساسی که موجب استمرار دو نهاد دین و جامعه است. جایگاه این دو فریضه در اندیشه دینی و روش عملی انبیاء و اولیاء دین به گونه ای است که سایر فرایض منوط به اجرای این دو فریضه بزرگ می باشد. در پرتو اجرای این دو فریضه، راه ها امن، کسب ها حلال، حقوق افراد تأمین و زمین ها آباد می گردد. از دشمنان انتقام گرفته می شود و کار ها در مسیر صحیح قرار می گیرد. در اندیشه اسلامی امر به یکتا پرستی به عنوان بزرگترین معروف و نهی از اطاعت طاغوت ها به عنوان بزرگترین منکر دانسته شده و در قرآن کریم یکی از نشانگان بهترین امت ها در مقایسه با سایر امم امر به معروف و نهی از منکر است. در تفکر شیعی اهمیت این دو فریضه به حدی است که حضرت علی (ع) می فرمایند: « همه کارها خیر و

^۱- معاون فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی و رئیس منطقه چهار، عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه تهران

^۲- استادیار و عضو هیئت علمی گروه مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

^۳- کارشناسی ارشد مدیریت فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

حتی جهاد در راه خدا نسبت به امر به معروف مثل رطوبت دهانی نسبت به آب دریا می باشد» و در تعبیر دیگر حضرت امام صادق (ع) بهترین دوست را کسی می دانند که عیب های او را باز گوید.

امر به معروف و پرهیز از منکر وظیفه ای است همگانی به طوری که در اصل هشتم قانون اساسی به صراحت مورد تأکید واقع شده است. در دعوت خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت، شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون تعیین می کند». مطابق این اصل امر به معروف و نهی از منکر به عنوان ابزاری برای کنترل قدرت و حفظ نظام از آفت های درونی و بیرونی است.

در این مقاله نقش تشکل ها در تحقق فریضه امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه به عنوان نظام اجتماعی باز در تعامل با محیط درونی و بیرونی است مورد بحث قرار می گیرد. از دانشگاه به عنوان محل اجتماع صنفی و علمی نخبگان انتظار می رود تا با درک مشکلات و نارسایی های جامعه از قابلیت ها و ظرفیت های فکری، هنری، علمی و تخصصی خود به منظور توسعه همه جانبه استفاده کند و به مردم در جهت آموزش مستمر و مشارکت فعال علمی- اجتماعی در سازندگی علمی و فرهنگی جامعه مدد رساند.

دانشگاه علاوه بر رسالت های آموزش، پژوهش و فرهنگی، دارای کارکرد اجتماعی است. دانشگاه بستری است که سرمایه ها، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی را می آموزند و به اصطلاح، جامعه پذیر می شوند.

تشکل ها و کانون های دانشجویی یکی از مهم ترین زمینه های تجمعات دانشجویی است که توسط خود دانشجویان اداره شده و از محیط رسمی دانشگاه استقلال نسبی دارند.

انواع تشکل های دانشجویی را می توان در قالب شوراهای صنفی، انجمن های علمی، کانون های فرهنگی- هنری، تشکل های سیاسی- اجتماعی و فعالیت های فوق برنامه دانست. که می تواند محلی باشند که به هویت دانشجویان در ابعاد مختلف، دینی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی هویت می بخشند. تشکل های دانشجویی بستری هستند که مهارت های دانشجویی در آن به منصف ظهور رسیده و سرمایه های جوان دانشگاهی، مدیریت و راهبری فعالیت های جمعی را تجربه می کنند.

در این مقاله پس از ترسیم جایگاه تشکل های دانشجویی در نظام دانشگاهی به چگونگی فرآیند نظارت و گسترش فرهنگ امر به معروف از طریق تشکل ها با هدف افزایش درجه سلامتی دانشگاه و جامعه پرداخته می شود. تأکید اصلی این مقاله علاوه بر تبیین امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک موضوع سازمان یافته، معرفی روش و راهکارهای اجرایی توسعه فرهنگ امر به معروف از طریق تشکل های دانشجویی است.

مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر دو واجب الهی است که پا برجایی سایر واجبات به آن وابستگی دارد و اجرای کامل آن تضمین کننده ی حیات طیبه ی در نظام اسلامی خواهد بود. مقام معظم رهبری ضمن سفارش به اقامه ی این دو واجب الهی، می فرمایند: امر به معروف و نهی از منکر را اقامه کنید؛ نگذارید در جوامع جوان- چه

در مدرسه ها و چه در دانشگاه ها- کار به فساد بکشد. این مراکز برای دشمن هدف است. (حدیث ولایت، ج ۸ ص ۱۹۹).

معنای امر به معروف و نهی از منکر

«امر» به معنای فرمان دادن و «نهی» باز داشتن و منع از کاری است. معروف؛ یعنی شناخته، مرسوم، خوب، متداول و منکر؛ یعنی ناشناخته، ناپسند، ناروا و زشت.

یکی از بزرگترین واژه شناسان؛ یعنی راغب اصفهانی درباره معنای معروف و منکر در قرآن چنین می گوید: «معروف هر آن چیزی است که عقل و شرع آن را به نیکی و خوبی می شناسند و معرفی می کنند و «منکر» هر آن چیزی است که عقل و شرع آن را ناپسند می داند».

پس امر به معروف؛ یعنی فرمان دادن به نیکی و نهی از منکر بازداشتن از بدی و ناپسندی است. در این جا نکته ای افزودنی است و آن این که در تعریف معروف و منکر، دو سرچشمه برای شناخت آنها بیان شده است: یکی عقل و دیگری شرع. از نظر اسلام این دو تفاوت محتوایی ندارند و تنها از نظر مرتبه متفاوتند و شرع، عقل بیرونی و عقل، شرع درونی است. ریشه هر حکم عقلی را می توان در شرع یافت و نتیجه هر حکم شرعی را در عقل جست. این دو همپا و همراهند. بنابراین با رجوع به متن شرع و یا عقل سلیم، می توان معروف ها و منکرها را شناخت. با فرو نشاندن گرد هوا و هوس نیز، هر کس می تواند به عقل خود مراجعه کند و معروف ها و منکرهای بسیاری را بشناسد که: حقیقت سرایی است آراسته هوا و هوس گردد برخاسته (اسلامی، ۱۳۷۵، صص ۱۴، ۱۵)

در یک جمع بندی مختصر از مباحثی که مطرح شد، می توانیم معروف ها را به «ارزش ها و هنجارهای مطلوب» و منکرها را به «ضد ارزش ها و ناهنجاری ها» معنی کنیم. لذا هر عملی که موجب کمال و رشد آدمی شود و از نظر شرع و عقل «ارزش و هنجار» شمرده شود، معروف و هر عملی که باعث انحطاط فرد و اجتماع گردد ناهنجار بوده و ضد ارزش شمرده شود، منکر نامیده می شود.

امر به معروف و نهی از منکر در آیات و روایات

یکی از منابع اصلی اسلام که می توان دیدگاه های این دین الهی را در آن یافت و با اطمینان به اسلام نسبت داد قرآن کریم است و شرح و تفصیل و شاخه های معارف قرآنی و احکام قرآن را باید در متن و نص قرآن جستجو کرد. قرآن کریم در آیه های فراوانی به فریضه امر به معروف و نهی از منکر اشاره کرده است که در این جا به برخی از این آیات می پردازیم "یؤمنون بالله و الیوم الآخر و یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و یسارعون فی الخیرات و اولئک من الصالحین" (آل عمران، ۱۱۴)؛ به خدا و روز واپسین ایمان می آورند؛ امر به معروف و نهی از منکر می کنند؛ و در انجام کارهای نیک، پیشی می گیرند؛ و آنها از صالحان اند.

"ولتکن منکم امه یدعون الی الخیر و یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و اولئک هم المفلحون" (آل عمران، ۱۰۴) باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی، و امر به معروف و نهی از منکر کنند. و آنها همان رستگاران اند.

"کنتم خیر امه اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر و تؤمنون بالله" (آل عمران، ۱۱۰)؛ شما بهترین امتی بودید که به سود انسان ها آفریده شده اند؛ چه اینکه امر به معروف و نهی از منکر می کنید و به خدا ایمان دارید.

از آیات قرآن در مورد امر به معروف چنین بر می آید که این دو واجب موقعیت و اهمیت بسیار زیادی دارد و از ذات پاک خداوند صادر شده و پیامبران، حاکمان صالح، مجموعه امت و فرد فرد جامعه موظف به اجرای آن هستند. روایات معصومین (ع) در مورد امر به معروف و نهی از منکر، که ترجمان و تفسیر قرآن کریم است و هر دو از یک منبع سیراب می شوند، تأکید زیادی بر اقامه این دو فریضه الهی دارد که به بعضی از آنها اشاره می کنیم: قال رسول الله (ص): "الا خبرکم عن اقوام لیسوا بانبياء و لا شهداء یغبطهمالناس یوم القیامه بمنازلهم من الله عز و جل، علی منابرهم من نور. قيل: من هم یا رسول الله؟ قال: هم الذین یحبون عباد الله الی الله و یحبون الله الی عباده قيل: هذا حببوا الله الی عباده فکیف یحبون عباد الله الی الله؟ قال: یأمرونهم بما یحب الله و ینهونهم عما یکره الله فاذا اطاعوهم احبهم الله" (مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۱۸۲)؛ پیامبر اکرم (ص) درباره اهمیت امر به معروف و نهی از منکر فرمودند: آیا شما را از کسانی خبر دهم که نه از انبیاء هستند نه از شهدا؛ ولی مردم به مقام و جایگاه آنان در پیش خدا که بر منبرهایی از نور هستند غبطه می خورند؟ سؤال شد: ای رسول خدا (ص) آنان چه کسانی هستند؟ پیامبر (ص) فرمود: آنان کسانی هستند که بندگان خدا را محبوب خدا و خدا را محبوب بندگان می گردانند. سؤال شد: معنای محبوب گردانیدن خدا در پیش بندگانش معلوم است اما چگونه بندگان خدا را محبوب خدا می گردانند؟ پیامبر (ص) در جواب فرمود: به چیزی که خداوند متعال دوست دارد دعوت می کنند و از چیزی که خداوند متعال بدش می آید نهی می کنند. پس هنگامی که بندگان خدا، او را اطاعت می کنند محبوب خدا می گردند و خداوند متعال آنان را دوست می دارد.

در حدیث دیگری پیامبر اکرم (ص) آمرین به معروف و ناهیان از منکر را خلیفه خدا و رسول معرفی می کند:

قال رسول الله (ص): "من آمر بالمعروف و نهی عن المنکر فهو خلیفه الله فی ارضه و خلیفه رسول الله و خلیفه کتابه" (مجمع البیان، ج ۲، ص ۴۸۶) رسول خدا (ص) فرمودند: کسی که امر به معروف و نهی از منکر کند، جانشین خدا، پیامبر خدا (ص) و کتاب خدا در روی زمین است.

اهمیت امر به معروف و نهی از منکر به حدی قوی است که امام حسین (ع) در نامه معروفش به برادرش محمد حنیفه درباره فلسفه قیام خود در فرازی می فرماید: ". انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی، ارید ان آمر بالمعروف و انهی عن المنکر. " (ره توشه راهیان نور، ۱۳۷۶، ص ۱۸۵)؛ من برای اصلاح امت جدم رسول خدا (ص) قیام کردم؛ می خواهم امر به معروف و نهی از منکر نمایم.

استاد شهید مرتضی مطهری در همین مورد در جلد سوم حماسه حسینی می نویسد: "قبول این مسئولیت شرایط سنگینی دارد، چه از نظر اطلاعات و آگاهی ها و چه از نظر قدرت اجرایی. کار ما تنها در این نبوده و نیست که ما توجه کافی به این اصل نداشته ایم؛ اشکال بیشتر ما در این بوده که خود را آماده برای انجام چنین وظیفه

خطیری که نامش مسئولیت اجتماعی برای پیشبرد هدف های اسلامی است نداشته ایم. نه آگاهی ما کامل بوده و نه قدرت اجرایی لهذا ما زبانی که از راه انجام و اجراء جاهلانه این اصل برده ایم از ناحیه ترک آن نبرده ایم. (سید کاظم میر جلیلی، ۱۳۸۷)

لزوم مشارکت جویی در امر به معروف و نهی از منکر

با توجه به مطالب ذکر شده می توان دریافت که امر به معروف و نهی از منکر یکی از تکالیف اجتماعی است که در بعض موارد با همت و اقدام یک نفر انجام می پذیرد و در بعض مواقع، موقوف به قیام چند نفر، بلکه محتاج به اقدام و همکاری یک جمعیت و امت است. پس نمی توان اقدام یک نفر را در همه موارد کافی شمرد و از دیگران تکلیف را ساقط دانست؛ زیرا اولاً: همکاری و همصدا شدن دیگران با آن کس که امر به معروف و نهی از منکر می کند، باعث کمال تأثیر و حصول مقصود است. اگر هزار نفر در یک موضوع موافق یکدیگر اظهار نظر کنند از حیث اثر با نظری که یک نفر اظهار نماید یکسان نیست.

ثانیاً: بیانات اشخاص و طرز ادای مطالب و سلیقه هایی که در این موارد اعمال می شود در تأثیر، تفاوت دارد. بسیار اتفاق افتاده که شخصی از مواعظ و نصایح طولانی یک نفر متنبه نشده، ولی با یک کلمه که از دیگری شنیده فوراً متنبه و بیدار گردیده است.

ثالثاً: در مورد بعضی از منکرات که میان جامعه رایج می شود یا بعضی از فرایض و واجباتی که ترک آن متداول می گردد و همچنین نسبت به بعضی اشخاص که یباید امر به معروف و نهی از منکر شوند، جز با کمک و همکاری افراد و همصدا شدن جمعیتی بسیار، موفقیت حاصل نمی شود.

مخصوصاً همراهی و همکاری کسانی که در میان جامعه دارای شخصیت و اعتبار علمی و مقام و نفوذ هستند در پشرفت مقصد مشروع امر به معروف و نهی از منکر دخالت بسیار دارند؛ زیرا مرتکین معاصی وقتی ببینند جامعه به آنها با دیده تنفر نگاه می کند و کار آنها را زشت و خلاف شرافت و انسانیت تشخیص می دهد، یا کسانی که دارای مقامات و یا اطلاعات و معلوماتی هستند عمل او را قبیح می نمایند، بیشتر راه منحرفی را که در پیش گرفته اند ترک می کنند.

تاریخ پیغمبران و اولیاء و رجال مصلح به ما نشان می دهد که هر چه همکار و هم آواز آنها بیشتر می شد، موفقیت آنها در کار تبلیغ و رساندن احکام و هدایت و ارشاد سریع تر می گردید.

شاید علت آنکه در آیه شریفه از امر کنندگان به معروف و نهی کنندگان از منکر و دعوت کننده به سوی خیر، تعبیر به امت شده است: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ» اشاره به همین نکته باشد؛ زیرا مراد از امت، قومی هستند که برای یک کار اجتماع داشته باشند و دارای یکی هدف و یک منظور خاصی بوده، بعض آنها به بعض دیگر اقتدا نمایند، بر خلاف لفظ قوم که این معنی از آن استفاده نمی شود و شاید وجه تعبیر به امت در آیه کریمه: «وَمَنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» هم همین باشد. پس تأثیر امر به معروف و نهی از منکر، غالباً محتاج به

همکاری و تعاون است. اگر چنانچه آمرین به معروف را تنها گذارند، موفقیت لازم به دست نخواهد آمد. (صافی گلپایگانی، ۱۳۷۶، صص ۵۵، ۵۴)

شیوه های امر به معروف و نهی از منکر

آنان که می خواهند به وظیفه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر عمل نمایند و به این وسیله از ارزش های اسلامی پاسداری کرده و حاکمیت آن را تقویت و توسعه بخشند. باید از شیوه های صحیح آن استفاده کنند تا به اهداف والای آن نایل آیند. زیرا در غیر این صورت نه تنها به هدف از امر به معروف و نهی از منکر (که انجام واجب ها و از بین رفتن و پدیدار نگشتن منکرهاست) نخواهد رسید بلکه امکان دارد نتیجه و واکنش معکوسی پدید آید و معروفی دیگر نیز ترک یا منکری بر منکرات افزوده گردد.

بنابراین «بکارگیری روش ها و شیوه های صحیح در امر به معروف و نهی از منکر» نکته ای است که ضرورت آن روشن و واضح است. اما لازمه این حرکت، نخست شناخت «شیوه های صحیح و درست از روش های نادرست» است. (مسعودی، ۱۳۷۸، ص ۲۸۶)

۱- شیوه گفتاری، نوشتاری و عملی

به لحاظ رساندن مطلب و مراد به مخاطب در امر به معروف و نهی از منکر، می توان از هر یک از شیوه های فوق بهره جست، که به توضیح آن می پردازیم:

الف- شیوه گفتاری

مقصود آن است که با گفتار و سخن گفتن با مخاطب، فرد متوجه شود که وظیفه دارد معروف را انجام و عمل منکر را ترک نماید.

در بهره گیری از گفتار باید از کلمات و جملات متناسب و درجه بندی شده نسبت به مراحل و مراتب امر به معروف و نهی از منکر، استفاده کرد، به عنوان مثال تا زمانی که ممکن است امر به معروف از جملات «پند آمیز» استفاده کند و می داند که اثر بخش خواهد بود، از جملات «قهر آمیز» و حاکی از «خشونت» باید پرهیز کند، چه اینکه در این صورت استفاده از آن نابجا و نادرست می باشد. (همان، ص ۲۸۸)

ویژگی هایی که در شیوه گفتاری با ملاحظه شود:

- ✓ از گفتار و سخن نرم و ملایم استفاده شود.
- ✓ مخاطب یا مخاطبین را از خود بداند.
- ✓ از گفتار و سخن پند آمیز استفاده شود.

ب- شیوه نوشتاری

در برخی موارد می توان از شیوه نوشتاری در امر به معروف و نهی از منکر استفاده کرد در مواردی نیز اثر بیشتری بر مخاطبین می گذارد.

راه های گوناگون شیوه های نوشتاری:

✓ از راه نوشتن مقالات در مجلات و روزنامه ها

✓ از راه تألیف کتاب ها

✓ از راه تذکرات و یادآوری ها و نصب آن در جاها و مکان های مورد دید مخاطبین

ج- شیوه عملی

امر به معروف و نهی از منکر گاه به اقتضای موارد و به تناسب آن باید از شیوه عملی در امر به معروف و نهی از منکر بهره جوید از تعبیر شیوه عملی ممکن است برداشت های مختلفی به شرح ذیل صورت گیرد:

✓ گاهی گفته می شود نفرت خود را در عمل از منکر نشان دهید (درهم کشیدن چهره)

✓ گاهی گفته می شود با عمل خود از وقوع منکر پیشگیری کنید (با استفاده از گفتار)

✓ گاهی نیز گفته می شود که با عمل خود امر به معروف و نهی از منکر نمایید (الگو قرار گرفتن)

۲- شیوه هنری

منظور از شیوه هنری در امر به معروف و نهی از منکر آن است که در بسیاری موارد می توان با استفاده مثبت از هنر، ارزش های الهی را تبلیغ کرد و راه ها و روش های منکر در زندگی را به مخاطبین یادآور شد. مثلاً می توان از راه ساختن فیلم های تلویزیونی و سینمایی یا تئاتر و نمایش ها معروف و منکر را بشناسانیم و خطر آلوده شدن به مفاسد و پیمودن راه فاسدان و ضد این را یادآور گردیم به عنوان مثال در فیلم ها و تئاترها: توزیع مواد مخدر، اعتیاد و آلودگی به مواد مخدر و مشروبات الکلی، و آثار زیان بار آن را در زندگی فردی و اجتماعی انسان هنرمندانه ترسیم نمود و به مخاطبین تفهیم کرد که پایان هر راهی چیست و آنها باید در زندگی چه رفتاری داشته باشند و بر اساس چه الگویی حرکت کنند.

خطاطی و نقاشی نیز از دیگر ابزار هنری است که می تواند در این زمینه به کار گرفته شود و پیام رسان خوبی برای مخاطبین باشد. شعر و صدای زیبا هم می تواند در جهت گسترش معروف و مبارزه با منکر بکار رود.

۳- شیوه ارائه «جایگزین ها»

موارد متعددی را می توان نشان داد که معروفی ترک یا منکراتی انجام می شود و تذکر و شیوه گفتاری چندان تأثیری نمی بخشد، ولی اگر جایگزین شایسته و صحیحی ارائه شود خود به خود از آن منکر دست کشیده و به آن جایگزین روی می آورند به عنوان مثال: وقتی که بچه ها در کوچه و خیابان به بازی مشغول هستند و ایجاد سر و صدا برای اهالی آن محله و کوچه می نمایند و ناآگاهانه به آزار و اذیت آنان می پردازند، برای حل این مشکل، تذکر زبانی چه اندازه اثر داشته است؟ اما اگر اهالی آن محل با یکدیگر مشارکت کنند و قطعه زمینی را برای بازی بچه های خود اختصاص دهند و برنامه سرگرمی و بازی برای آنان داشته باشند، آیا باز همان سر و صداها و آزار و اذیت ها که سبب ناراحتی ها و ضعف اعصاب ها می شود، وجود خواهد داشت؟

۴- شیوه «مستقیم و غیر مستقیم»

گاه، امر به معروف یا نهی از منکر اثر می بخشد که مستقیماً با مخاطب گفتگو شود، اما مواردی نیز هستند که شرایط زمانی یا مکانی یا اشخاص مورد خطاب اقتضا نمی کند، مخاطب بطور مستقیم امر و نهی شود و شاید اثر منفی داشته باشد، لذا در این گونه موارد باید از شیوه خطاب «غیر مستقیم» استفاده کرد مانند اینکه گفته شود:

آنان که دست به این عمل ناپسند می زنند باید بدانند که در اشتباه و گمراهی هستند و . در بیانات حضرت امام خمینی (قدس سره) در مسائل سیاسی، خصوصاً مسائل داخلی و در خطاب به گروه ها و جناح های مختلف، از این شیوه، بسیار استفاده شده است، در این زمینه به «صحیفه نور» مراجعه شود. گاهی نیز شیوه غیر مستقیم، با بهره گیری از «واسطه یا واسطه ها» در امر به معروف و نهی از منکر، تحقق می پذیرد. مثل اینکه به هر فردی یا پدر خانواده، تذکر دهید که در مورد فلان عمل، مراقب همسر یا فرزند خویش باشد، یا به رفیق و همکار شخصی می گوید که او به همکاریش بگوید که مثلاً نباید برای انجام کار و وظیفه اش از دیگران توقع دستمزد داشته باشد یا اینکه به موقع در محل کار حضور داشته باشد و .

۵- شیوه «فردی و جمعی»

منظور از شیوه فردی، امر به معروف و نهی از منکر این است که در مواردی که تشخیص می دهید تنها تذکر و یادآوری شما، تأثیر می کند، خود به تنهایی اقدام کنید، ولی چنانچه شیوه فردی موفقیت آمیز نبود از شیوه جمعی استفاده شود به عنوان مثال می دانید که اگر سه یا چهار نفر باشید و با هم بروید و مواردی را به دیگری یا دیگران تذکر دهید، اثر خواهد بخشید در این صورت باید از شیوه جمعی، استفاده کنید. شکل دیگر «شیوه جمعی» نیز این است که تک تک افراد بروند و تذکر بدهند. (همان، صص ۲۹۸ - ۲۹۹)

۶- شیوه "تدریج، تکرار و تداوم"

تدریج: در امر به معروف و نهی از منکر به اقتضای شرایط زمانی یا فردی لازم است برای تأثیر گذاری در مخاطب لازم است به تدریج و کم کم پیش برویم که این یک عمل منطقی است و اساساً احکام اسلام از نخست به تدریج فرو آمده است و این نکته ایی است که از بعد روانی تأثیر فراوانی در پذیرش و گرایش افراد دارد. **تکرار:** منظور آنست که در مواردی ممکن است با یک بار تذکر و یادآوری اثری در مخاطب ایجاد نشود ولی امر به معروف و نهی از منکر می داند که اگر امر به معروف و نهی از منکر را تکرار نمایید امکان تأثیر گذاری وجود دارد، لازم است از شیوه تکرار بهره گیرد.

تداوم: مقصود از تداوم اینست که اگر امر و نهی بداند که با یک مرتبه یا حتی چند بار تأثیر در مخاطب پدید نمی آید ولی چنانچه به شکل مستمر به وظیفه امر به معروف و نهی از منکر ادامه دهد تا به هدف برسد.

مراحل امر به معروف و نهی از منکر

- ۱- مرحله قلبی که هر مسلمانی از کار خلاف در دل خود متنفر باشد و کارهای خوب را تشویق و حمایت کند. این حمایت قلبی در هر شرایطی لازم است.
- ۲- مرحله گفتاری که وظیفه عموم مردم و رد شرایط عادی است.
- ۳- مرحله برخورد انقلابی که در آیه ۴۱ سوره حج می خوانیم:
«الَّذِينَ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ»
مؤمنان همین که در زمین قدرت به دست گرفتند، نماز به پا می دارند، زکات می پردازند و امر به معروف و نهی از منکر می کنند. در این آیه، امر و نهی همراه با قدرت و امکانات است (مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ). (قرائتی، ۱۳۷۷، ص ۱۷۵)

امر به معروف و نهی از منکر در جامعه و دانشگاه

امر به معروف و نهی از منکر در حوزه آموزش عالی در عصر دانایی محور، به صورت فرآیندی حقیقی و مستمر تبلور می یابد که مستلزم مدیریت مسئولانه و نظارت هدایتگرانه در کسب دانش سازمان یافته، تنظیم ساختار و اجرای فراگرد آن در جهت نیل جامعه به تزکیه درونی با راهبردهای عرفانی، عاطفی و رفتاری می باشد. وادار کردن قشر جوان و روشنفکر جامعه به اقبال از فضائل و اجتناب از رذائل چنانچه با مدیریت کارآمد و اثر بخش در مراکز آموزش عالی همراه با مشارکت طیف گسترده از همان طبقه دنبال شود. با توجه به این نکته که فطرت انسان ها گرایش به نیکی ها و دوری از بدی ها دارد زمانی که همگان احساس مسئولیت مشترک نمایند دیری نخواهد گذشت که حق و تکلیف همگان روشن، باید ها و نبایدها و زیبایی ها جایگیر زشتی ها خواهد گردید. بحث و نقد در سراسر جامعه حاکم و تبادل اندیشه ها و تضارب آراء استقرار خواهد یافت.

فرآیند امر به نیکی و جلوگیری از بدی تعهد و مسئولیتی عظیمی را ایجاب می کند که امر و مأمور هر دو باید علاوه بر کسب دانش و آگاهی به خوبی آنها را همزمان درک نموده با بصیرت کامل، صداقت جازم و امیدواری لازم به آن جامعه عمل بپوشانند. نظریه را به عمل تبدیل نمایند تا امنیت، ثبات و اعتماد در جامعه استقرار یافته، فضیلت ها بگونه ای نهادینه شوند که به صورت یک فرهنگ در جامعه ایرانی اسلامی تبلور یافته، مشارکت همگانی در امور جامعه هدفمند شده، این فرآیند به صورت یک فریضه اساسی در جامعه مردم سالاری دینی اجراء شده، مدیران به فراگردهای مدیریت نظیر برنامه ریزی، سازماندهی، نظارت و هدایت پرداخته و رهروان آگاهانه برنامه ها را اجراء نمایند. در جامعه ای که از امر به معروف و نهی از منکر اثری نباشد باب نقد و بررسی بر روی افراد جامعه مسدود شده و نظارت عمومی که یکی از ویژگی های سیستم های باز محسوب می شود از آن اجتماع رخت بر می بندد. فساد جانشین صلاح شده، تباهی سراسر جامعه را فرا گرفته و گروهی اقلیت با زور بر اکثریت جامعه تسلط پیدا می کند. خیرات و برکات از مردم دور می شوند. از سخنان پیامبر محبت و رهایی رسول اکرم (ص) چنین بر می آید که توسعه امر به معروف و نهی از منکر در میان امت اسلام نعمت و برکت به همراه دارد و عمل نکردن به این فریضه بزرگ سبب تسلط دیگران و عدم همکاری می گردد.

مدیریت فرآیند آموزشی امر به معروف و نهی از منکر در مراکز آموزش عالی می تواند به دو نوع فردی یا گروهی طراحی و اجراء شود.

۱- تشویق دانشجویان به کارهای پسندیده و بازداشتن از کارهای بد ممکن است با واکنش های پرخاشگرانه ای روبرو شود. این عمل چنانچه با ایجاد مناسب و علم و ایمان و علاقمندی امر به معروف و نهی از منکر با بیان اثر بخش صورت گیرد و با دانش ژرف و به تعبیر امام خمینی (ره) برخورد طبیبانه مواجه گردد و یا به قول امام محمد غزالی دور از هر گونه خود بینی و عجب و تحقیر دیگران باشد که می توان آن را با نگاه پدرانه تلقی نمود، میزان اثر بخشی آن را ارتقاء می دهد.

۲- فرآیند برنامه ریزی در امر به معروف و نهی از منکر به صورت گروهی چون جمع به مصداق «ان الله مع الجماعة» روح پویایی گروه بر آن حاکم است و نقد و انتقاد با توجه به شرایط موجود فراهم شده، دانشجویان به شکل گروهی با شناخت کامل امر از خوبی ها و بدی ها، احتمال اثر بخشی، اصرار منکر به ادامه عمل و نداشتن مفسده و زیان به خصائل معروف رهنمون و از رذائل نهی در محیط اجتماعی باز داشته می شوند. قداست جمع و صیانت اجتماعی پیوسته مورد تأیید عالمان و صالحان دینی قرار گرفته و رعایت حقوق فردی و اجتماعی مسلمانان در تمام مجالس و محافل جمعی تجویز شده است.

امام خمینی (ره) به این فریضه بزرگ به شکل گروهی اهمیت داده آن را یک وظیفه مهم اجتماعی می داند که با ایفای نقش گروهی از افراد به تنهایی ساقط شده تا حدی که می فرماید: همه ملت وظیفه دارند در امور مربوط به اسلام نظارت کنند. مسئولیت اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر به مراتب مورد تأکید بیشتر علمای دینی واقع شده زیرا در گسترش و ترویج الگوی مشارکتی نقش مؤثری داشته و با تکیه بر اقتدار ملی از جمیع نیروهای ملی در جهت تمسک به کارهای به طور مساوی بهره گرفته اند. بحران ها را یکی پس از دیگری پشت سر گذاشته، موانع را از میان برداشته و به اوج پیروزی نائل شده اند. نظارت هدایتگرانه دولت و دولت در کلیه امور از آثار وجودی امر به معروف و نهی از منکر در جامعه محسوب می شود که مسئولیت مشترک و همگانی را در جامعه دموکراسی نهادینه می سازد. (کریمی پور، ۱۳۸۷)

سیاست گذاری و برنامه ریزی فرهنگی در دانشگاه ها

در سیاست گذاری و برنامه ریزی فرهنگی باید به سه عنصر مهم توجه نمود. اگر عناصر دانشگاه ها اعم از استاد، دانشجو، کارمند، هر یک در حیطه مسئولیت و توانایی خویش در اجرای سیاست ها و برنامه ریزی های فرهنگی همکاری و هماهنگی نمایند، نتایج مثبت آن برای احادی پوشیده نیست.

✓ سیاست های فرهنگی دانشگاه می بایست هماهنگ با قانون اساسی، سیاست های فرهنگی جمهوری اسلامی و سیاست های تبیین شده از سوی مقام معظم رهبری و شورای عالی انقلاب فرهنگی باشد.

✓ مشارکت در تحقق بخشیدن اهداف مقدس فرهنگی سهم بسزایی دارد.

- ✓ استمرار سیاست های فرهنگی برای رسیدن به اهداف مورد نیاز می بایست استمرار را سر لوحه خود قرار دهد.
- ✓ منقطع شدن در اجرای سیاست ها از آفات فعالیت های فرهنگی می باشد.
- ✓ آگاهی بخشیدن و روشن گری با گسترش فرهنگ تحقیق و پژوهش.
- ✓ ضرورت دفاع از افکار معنوی و ارزشی و دستاوردهای اخلاقی در عرصه های فرهنگی - تربیتی اجتماعی با تولید فکر، فرآورده های فرهنگی به مقتضای تحولات فکری مبتنی برای آموزه های دینی.
- ✓ فرصت شناسی یا درک مطلوب زمان.
- ✓ در شرایطی که انگاره های معنوی در جهان غرب رو به افول نهاده و در واقع نیاز به توسعه معنویت و اخلاق در غرب فرمت ویژه ای برای فرهنگ های معنویت گرا فراهم ساخته است لذا از این موقعیت باید نهایت استفاده به عمل آید و این رسالت عظیم بر عهده دانشگاه و حوزه می باشد.
- ✓ تشویق و ترویج خودباوری، تشویق در سیاست های فرهنگی، شیوه ای است که تمامی دست اندر کاران و تئوری های روانشناختی به آن معترف می باشند و خود باوری و اذعان به استعدادها و نیروی خلاق.
- ✓ تعمیق: اگر تعمیق مد نظر قرار نگیرد، جوانان دچار زیاده روی و افراط می گردند و از کارهای اساسی یا تحصیل علم باز می مانند.
- ✓ هدایت: اصلی ترین هدف فرهنگی هدایت نسل جوان و دانشجو بسوی اهداف عالی الهی است.
- ✓ نظارت: اصل نظارت و کنترل در اجرای هر چه بهتر فعالیت های فرهنگی مد نظر قرار گیرد، ضمانتی در بقای این سیاست ها و یا اصلاح آنها وجود خواهد داشت. (طاهریان، ۱۳۸۷)

ضرورت و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه

انسان موجودی است اجتماعی که سرنوشتش با سرنوشت جامعه ای که در آن زندگی می کند ارتباط دارد. سود و زیان کارهایی که از انسان سر می زند هم به خود او باز می گردد و هم به جامعه متأثر می کند. علاوه بر این اعمال دیگران هم در زندگی انسان خالی از تأثیر نیست. از این رو انسان همان گونه که در اعمال و رفتار خود مسئولیت دارد در برابر عملکرد افراد جامعه نیز مسئول است. در بینش اسلامی یک فرد مسلمان باید پا به پای نفس خود در جهت اصلاح دیگران نیز بکوشد بی توجهی نسبت به اعمال و رفتار دیگران و سرنوشت دیگران در واقع بی اعتنایی به سرنوشت خویش است و اگر فساد و گناه و فحشا و منکر در جامعه شیوع یابد، آثار نامطلوب آن دامنگیر همه افراد خواهد شد و حتی مؤمنان و پارسایان نیز از شعله آن در امان نخواهند ماند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در تبیین این رسالت و هماهنگی می فرماید: کلکم راع و کلکم مسؤل عن رعیتهم شما سرپرست همدیگر هستید و نسبت به زیر دستان خود مسؤولید. اسلام از متعهدان خود می خواهد که خود را در برابر جامعه متعهد بدانند و با مشاهده گناه و فساد ساکت نمانند بلکه همواره دیگران را به خوبی امر کنند و از بدی باز دارند. تأکیدات

مکرر قرآن کریم در خصوص امر به معروف و نهی از منکر بیانگر اهمیتی است که اسلام برای سالم سازی محیط اجتماعی و مبارزه با مفاسد و عوامل گناه قائل است.

یکی از اصولی که می تواند سعادت و سلامت دانشگاه را در همه ابعاد آن فراهم آورد، نظارت همگانی تمامی دانشجویان، نسبت به مسائل دانشگاه می باشد. اصولاً نظارت، تعالی و تکامل را بدنبال خواهد داشت و جوامع فاقد نظارت در سراسیابی سقوط و اضمحلال قرار خواهند گرفت. در حقیقت دانشگاه سالم، دانشگاهی است که در آن زمینه رشد و تعالی به سوی کمال مطلق فراهم است و یکی از این زمینه ها وجود محیطی پاک و عاری از آلودگی هاست که با نظارت درست و اجرای اصل امر به معروف و نهی از منکر تحقق خواهد یافت. (کریمی پور، ۱۳۸۷)

تشکل های دانشجویی و امر به معروف و نهی از منکر

گذر جوامع سنتی به دوران مدرنیسم، تلاش اقشار و افرادی که از حاشیه به متن وارد شده اند جهت کسب هویت لازم به منظور تأثیرگذاری در عرصه عمومی را در پی دارد. در شرایط نوین، عوامل هویت ساز پیشین نظیر تعلقات خاص گرایانه ای چون وفاداری های محلی، قومی، زبانی، نژادی و... که در مقام شخصیت بخشی و تأمین امکانات لازم اجتماعی نقش محوری داشت، به حاشیه رانده شده و در نتیجه حضور جایگزین های مناسب و کارآمد دیگری لازم می آید، به ویژه آنکه تبلور هویت جمعی با برخورداری از حق شهروندی نیز عجین و همراه گشته است.

در چنین شرایطی، حضور قشر جوان در مراکز دانشگاهی که گفتگو پیرامون حق شهروندی به مثابه یکی از زیر ساخت های شخصیت اجتماعی مطرح است، نیاز به تحقق و شکل گیری هویت به مفهوم جدید را نزد این قشر پویا اجتماع به شدت تقویت می کند؛ چه توجه به این مهم ضمن فراهم ساختن زیر ساخت مستحکم شخصیتی مانع از گرایش به کژری ها با تأثیرگذاری بر روحیه برونگرا و تأثیر پذیر از تفاوت های محیطی جوانان دانشجوی، حس مسئولیت نسبت به دیگران بویژه توده های مردم که به دید پیشوای فکری به جمع فرهیختگان دانشگاهی می نگرند را بر می انگیزد و از این رهگذر امری پسندیده و مطلوب (معروف) نیز اقامه می گردد.

تشکل ها و گروه های دانشجویی با تأمین بستر لازم جهت تمرین مسئولیت پذیری در قبال امور محیطی از یک سو اقناع شخصیتی و از سوی دیگر گذشت از منافع فردی به نفع مصالح جمعی را به دانشجویان می آموزد تا با گذر از مؤلفه های هویتی محلی و محدود، خود را در فضایی ملی باز یابند و به جای جزء نگری، با مبنای عمل قرار دادن کلان اندیشی، منافع ملی را پاس نهند.

تشکل های دانشجویی با عنایت به ترکیب خاص اعضای آن اغلب آنان را افراد دلسوخته و متعهد به اجتماع و فرهیختگان و یا عناصر طالب فرهیختگی تشکیل می دهند، می توانند بر اساس معیارهای پیش گفته نقشی مهم و کارآمد در فرآیند هویت سازی جمعی و فردی ایفا نماید. اهمیت وجودی این گونه تشکل ها بویژه در جوامع در حال گذار با توجه به مسایل خاص فراروی چنین جمعی، برجستگی خاص می یابد. از جمله با توجه به تفاوت اختلاف سطح آموزش ها و نیز تنوع فرهنگی بین مناطق مرکزی و نیمه پیرامونی از یک سو و مناطق پیرامونی از

سوی دیگر، حضور و فعالیت دانشجویان از مناطق مختلف مذکور در شکل ها و گروه های دانشجویی به خوبی می تواند به تعدیل سطح و کاهش فاصله ژرف و فاحش اطلاعاتی میان آنان مدد رساند. از سوی دیگر، علقه های قومی، زبانی، نژادی و... که برجستگی هر یک به مثابه شاخص هویتی می تواند به تضعیف حلقه های پیوند ملی کمک کند رد تجمع های نیمه سازمان یافته دانشجویی به نفع پیوندهای فرا محلی تخفیف (و نه حذف) گردد. شاید به اندازه ای که در محافل دانشجویی می توان منافع ملی بر خاص گرایی ها را تقدم منطقی بخشید، امکان پی گیری چنین هدف ارزشمندی در جای دیگر فراهم نباشد. همچنین با عنایت به پائین بودن میزان علاقه مندی و میل به مشارکت در عرصه عمومی در میان شهروندان پیرامونی، شکل های دانشجویی که در آنها بر اساس تقسیم کار، نقش یکسانی برای اعضای این مجموعه های انسانی در نظر گرفته می شود، می توانند در ایجاد نوعی هم طرازی میان این گروه از دانشجویان با سایرین که میل به مشارکت در آنان به واسطه خاستگاه جغرافیایی (مرکز یا نیمه پیرامون) بیشتر است، بوجود آورد. و سرانجام در زمینه اتخاذ تصمیم و فرآیند تصمیم سازی، شکل های دانشجویی می توانند به مثابه جایگاهی برای آماده سازی و آموختگی لازم گروهی که به تناسب شأن اجتماعی خود را در آینده بیش از دیگران در مقام اتخاذ تصمیم برای خود و دیگران قرار خواهند گرفت، ظاهر شوند.

دانشگاه مرکز اصلی تأثیر بر عینیت دهی، استقرار و توزیع فرهنگ است. در این راستا، دانشگاه ها در ارتباط پیوسته با جامعه، امکان تفسیر سنت و فرهنگ و انتقال آن از نسلی به نسل دیگر را فراهم آورده و در راه شناخت جهان و تبیین جایگاه انسان در آن مخاطبین خود را یاری می دهند. بدین سان، دانشگاه به عنوان کانون معرفت نوین، رسالت هویت سازی را بر عهده دارد که برون داد آن آحادی شخصیت مدارند که زیر ساخت معرفتی جامعه آینده را تشکیل می دهند. در واقع، سازمان علم جدید مجموعه ای از روابط، هنجارها، ارزش ها، ایده آل ها، رفتارها، نیازها، نهادها و امکانات و عملکردهای خاص خود که دانشگاه به عنوان نماد مجسم آن در مقام یک «تیپ ایده آل» به مفهوم و برای آن، مطرح است.

آنچه بر ایده آلی نقش دانشگاه در این فضا می افزاید، ایفای نقش هویت آفرین آن در بعد فردی و سپس گسترش آن به حوزه فرافردی و جمعی است. این مهم که از رهگذر تبادل فرهنگی و تمرین مشارکت در عرصه تصمیم سازی تحقق می یابد، بیش از آنکه کیفیت سازمانی را مختل سازد، بر قوام و ثبات آن می افزاید. گرد آوردن مردمی با پیش زمینه های مختلف و متفاوت و ایجاد فرصت هایی برای جامعه معلمان، دانشجویان و پژوهشگران برای آموختن از یکدیگر و درباره همدیگر، تقویت و حمایت از انسجام ملی و تکوین هویت جمعی از رهگذر پاسداشت ارزش های اجتماعی را به ارمغان می آورد.

دانشجویان نیز با ورود به دانشگاه از یک شخصیت نوین برخوردار می شوند. ویژگی چنین شخصیتی، برخورداری از روحیه ای برونگرا با تأثیر پذیری از تفاوت های محیطی در حوزه عمل و رفتار است. آنان نسبت به شرایط زندگی توده های ملت خود حساسیت زیادی دارند و از این رو، دانشجویان متعلق به طبقات پائین اجتماع؛ آنگاه که امکان بروز عقاید و طرح نگرش های درونی خود را می یابند، به گونه ای گسترده تر نسبت به بیان دیدگاه ها و فعالیت های متناسب با آن به جای توجه به رهیافت های ضد هنجارهای عمومی گرایش نشان

می دهند. همین تأثیرگذاری آشکار، جوانان را به حضور در صحنه و پی گیری امور ترغیب می کند. این برای آن است که نفس «دانستن» به نوعی بایدهایی را هم بر انسان تحمیل می کند و لذا دانشجویی که واقعیت ها را در فراختای آموزش های مستقیم و غیر مستقیم دانشگاهی می آموزد، نمی تواند واقع گرا نباشد. چنانچه این نسل در شرف تحول، تنها به محدوده «دانستن» محصور شود و این آگاهی جنبه عمل و کاربردی پیدا نکند، قدرت، تفکر، خلاقیت، همدلی و امید به آینده از او سلب می شود و اندیشیدن به فراتر از خود و مرزهای ملی، محملی پیدا نمی کند. بیگانگی، جدایی و بیگانه دوستی به تدریج جای وفاق، همگرایی و دیگر دوستی ها را می گیرد. در اینجا ضرورت عملگرایی در کنار آموزه های نظری به منظور تداوم وفاق، آشکار می شود. فعالیت گروهی و جمعی (در قالب تشکل های دانشجویی) بر محور اصل و باورهای مشترک به خوبی می تواند زمینه همدلی لازم بین اعضای مجموعه را فراهم آورد به گونه ای که در مقایسه بین منافع شخصی و صنفی خنخاخ از یک سو و مصالح عمومی و ملی در سوی دیگر، به راحتی اولویت گذاری صورت پذیرد. تمرین بر این مهم، نوعی خاص از همبستگی را رقم می زند که برپایه هایی فراتر از تعلقات خاص گرایانه استوار است و به دلیل تحکیم عنصر شخصیت به لحاظ زمانی تنها به مقطع حضور در دانشگاه محدود نگشته و دامنه آن به حوزه زندگی پسادانشجویی نیز گسترش می یابد. (عطار زاده، ۱۳۸۷)

راهکارهای توسعه فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر توسط تشکل ها

پذیرش فرآیند خطیر و مسئولیت همگانی امر به معروف و نهی از منکر و مدیریت آن در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی کشور مستلزم شناخت کامل خوبی ها و پلیدی ها در جامعه ملی و مذهبی می باشد علاقه ای که مدیران فرهیخته با طیب خاطر و تمایل درون آن را طراحی، برنامه ریزی نموده و با سیر و سلوک عرفانی و اخلاقی که مدیران در رفتار آگاهانه و گرایش مدارانه خود با آسیب شناسی دقیق از این امر مقدس و خطیر ابراز می دارند احکام اصولی امر به معروف و نهی از منکر را در عمل پیاده نمایند.

توسعه فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر در نظام دانشگاهی مستلزم نهادینه کردن این دو فریضه است. نهادینه کردن هنگامی اتفاق می افتد که یک ایده و خواسته در عمل به نقش، هنجار و قاعده تبدیل شده و ساز و کارهای اجرایی لازم تدارک دیده شود. حضور تشکل های دانشجویی به ویژه تشکل شهروند مسئول در جامعه دانشگاهی گام مهمی است که در نهادینه کردن توسعه فرهنگ امر به معروف برداشته شده است. در ذیل راهبردهایی مطرح شده است که می تواند ضریب موفقیت تشکل ها را در گسترش امر به معروف و نهی از منکر افزایش دهد.

۱-اعتماد سازی- ایجاد اعتماد میان آمر و مأمور و ناهی و منهی بر پایه آگاهی و صداقت بسیار ضروری به نظر می رسد.

۲-آموزش ذهن فلسفی- آگاهی و آموزش تفکر فلسفی و ابعاد جامع نگری، ژرف بینی و انعطاف پذیری در جهت تسریع نیل به اهداف ضروری است.

۳- تعریف جامعی از فرآیند خوبی ها و زشتی ها با توجه به فرهنگ و شرایط جامعه ارائه شده و با ارائه فهرستی از آن ها و شرایط و آسیب شناسی امر به معروف و نهی از منکر.

۴- ذکر مصادیق و مثال های عملی و ارائه نمونه های کاربردی آنها بدون تعصب و یکسویه نگری به طوری که ذهن جوانان وسیع و باز تربیت شده و از محدودیت ها مبری بار آیند.

۵- امر به نیکی و نهی از منکر به موضوع امر و نهی شناخت کامل داشته، عامل و معتدل باشد (عصبانی و سست که دو صفت افراط و تفریط محسوب می شوند) نباشد.

۶- در اجرای فرآیند به خیر و امتناع از شر قلب و زبان هماهنگ باشند «ادع الی سبیل ربک بالحکمه و الموعظه الحسنه» (استاد شهید مطهری)

۷- از روش های غیر مستقیم مانند حکایت ها و روایت ها، مثل ها و متل ها، قصه گوئی، شعر خوانی و ارائه تصویر نیز استفاده می شود.

۸- بستگی به شرایط و موقعیت از راهبردهای تشویقی، آگاه سازی، رقابتی، همیارانه، امیدوارکننده استفاده نماید.

۹- هر فردی در هر جایگاهی نقش خود را به خوبی ایفاء نماید. «وظیفه چه کوچک چه بزرگ مقدس است» حضرت علی (ع).

۱۰- احتمال تأثیر مثبت را در فرد یا گروهی که امر به معروف و نهی از منکر می نماید قطعی بدانند.

۱۱- امر به معروف و نهی از منکر خواه فردی و یا جمعی را نه تنها برای خویش وظیفه ای تلقی کند بلکه وظیفه و حقی در نظر بگیرد.

۱۲- همین طور که هیچ فردی نمی تواند انسان را در جامعه از حقوق و آزادی های مدنی محروم سازد شناختن معروف منکر در کشور از حقوق مسلم شهروندان جامعه اسلامی می باشد که با آموزش همراه بوده و با وجود مشکلات حق و تکلیف همگانی محسوب می شود.

۱۳- خود سازی که زمینه ساز دیگر اصلاحی می باشد از راهبردهای فراشناختی به حساب می آید که در قرآن سوره اسراء آیه ۸۴ «قل کل یعمل علی شاکلته» به آن اشاره شده به مصداق شعر معروف:

ذات نایافته از هستی بخش کی تواند که شود هستی بخش

مدیری که به راهبرد خود سازی آراسته شده با دیگران برخوردی آسان، شاد و امید آفرین دارد که نیل به هدف ها را تسریع می نماید. (کرمی پور، ۱۳۸۷)

برنامه ریزی امر به معروف و نهی از منکر توسط تشکل ها

برنامه ریزی، یکی از امور مهم فعالیت های زندگی بشر است. توجه به کیفیت برنامه ریزی می تواند انسان را در آرمان و هدف هایش یاری نماید. آموزش هر موضوعی اعم از مادی و معنوی، آنگاه می تواند آرمان ساز باشد که از برنامه ریزی مطلوبی برخوردار باشد. این روش ها عبارتند از:

۱- روش تدریجی:

در برنامه ریزی، توجه به روش تدریجی ضرورت دارد، چرا که ممکن است اولاً همه نوآموز باشند و ثانیاً بدآموز باشند و در نتیجه، ظرفیت جذب و هضم فضائل و ردائیل دین را نداشته باشند و لذا توصیه می شود که برنامه ریزی مطلوب باید به روش جامعه پذیری باشد که به طریق تدریجی صورت می گیرد. معمولاً ما انتظار داریم کسانی که در گرداب منکرات غوطه ور شده اند یک دفعه آنها را از گرداب در آوریم و یک مسلمان ایده آل بسازیم، در حالی که تربیت امری تدریجی است و فضائل و ردائیل هیچ کدام یک مرتبه در جان انسان ها به وجود نمی آیند. در حقیقت می توان گفت که از علل نزول تدریجی قرآن توجه به این نکته مهم است.

۲- استمرار و پیوستگی در برنامه ریزی:

باید فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر در بعد اجرایی و عملی نهادینه شود. این پیوستگی موجب بوجود آمدن عادت می شود و عادت از جمله، عوامل مؤثر در گرایش به کارهای ارزشی خواهد بود، چنانکه در بعد منفی نیز مؤثر است.

عادت، از جمله عنصر مهمی است در راه سعادت و خوشبختی انسان. حکیمان بزرگی مثل افلاطون دو چیز را مهمترین عامل برای سعادت و خوشبختی آدمیان معرفی می کند: یکی عادت و دیگری معرفت. در مورد عادت و استمرار در عمل، روایات زیادی از معصومین علیهم السلام نقل شده است که در این جا به سه روایت اشاره می شود:

پیامبر فرمود: «عودوا قلوبکم الرقه» یعنی دلهای خود را به رقت عادت دهید.

امام صادق (ع) تأکید فرمود به این فرزندان خود را (در همان دوره بچگی) به نماز (و فضائل اخلاقی) عادت دهید. همچنین پیامبر (ص) استمرار در کارها را تأکید فرمودند.

۳- تنوع در برنامه ریزی:

یکنواختی در برنامه ها، خسته کننده و ملال آور است. در روایات اسلامی، به تنوع در برنامه ریزی توجه جدی شده است. امام صادق (ع) می فرماید: شایسته است مسلمان عاقل ساعتی از روز خود را برای کارهایی که بین او و خداوند انجام می گیرد اختصاص دهد و ساعتی، برادران ایمانی و دوستان خود را ملاقات کند و در امور معنوی و اخروی با آنان گفتگو کند و ساعتی، نفس خود را با لذت ها و مشتهیاتش که گناه نباشد آزاد بگذارد و این ساعت لذت، آدمی را در انجام وظایف دو ساعت دیگر کمک می کند.

۴- ملاحظات در برنامه ریزی:

در برنامه ریزی، شرایط زمان، مکان و شخصیت مخاطب از جنبه های مختلف فیزیکی، روانی، عاطفی، عقلانی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی، آمادگی، فکری، کشش ها و تجربیات گذشته باید به دقت لحاظ گردد.

۵- تناسب با فطرت:

برنامه ریزان امور دینی و فرهنگی باید برنامه را متناسب با فطرت انسان ها طراحی کنند تا اینکه در پرتو این برنامه ریزی، انسان فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر را که امنیت و عدالت و اشتغال و رفاه به آن وابسته است فراگرفته و در نتیجه، نیازهای فطری اش تأمین گردد.

فهرست منابع

- اسلامی اردکانی، سید حسن (۱۳۵۷) امر به معروف و نهی از منکر، قم، نشر خرم.
- حدیث ولایت، جلد ۶.
- صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۳۷۶) راه اصلاح یا امر به معروف و نهی از منکر، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طاهریان، جلیل (۱۳۸۷) نگاهی به امر به معروف و نهی از منکر در جامعه و دانشگاه ها، همایش امر به معروف و نهی از منکر دانشگاه سمنان ۱۳۸۷.
- عطار زاده، مجتبی (۱۳۸۷) تأثیر هویت آفرینی شکل های دانشجویی در کاهش ناهنجاری های اجتماعی، همایش امر به معروف و نهی از منکر دانشگاه سمنان ۱۳۸۷.
- قرائتی، محسن (۱۳۷۷) امر به معروف و نهی از منکر، تهران، نشر مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
- کرمی پور، محمدرضا (۱۳۸۷) مدیریت فرآیند امر به معروف و نهی از منکر دانشگاه ها، همایش امر به معروف و نهی از منکر دانشگاه سمنان ۱۳۸۷.
- مسعودی، محمد اسحاق (۱۳۷۸) پژوهشی در امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه قرآن و روایت، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.
- میر جلیلی، سید کاظم (۱۳۸۷) آسیب ترک امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه ها، همایش امر به معروف و نهی از منکر دانشگاه سمنان ۱۳۸۷.
- هاشمی، سید علی (۱۳۸۷) راهکارهای عملی پیاده سازی امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه ها، همایش امر به معروف و نهی از منکر دانشگاه سمنان ۱۳۸۷.